

SAT-2G.404-1-EM-04

Organizational forms of business in the agricultural sector

Krasimira P. Zagorova

Организационни форми на бизнес

в сектор земеделие

Красимира Загорова

Organizational and legal forms of business in the agricultural sector: *The associating of the agricultural producers contributes to the decrease of their production costs and increase of the income generated by them. This can be achieved, on one hand, as a result of the greater scale of the production, respectively the greater effectiveness of the general activities performed through the association and on the other – through the elimination of the intermediary trading companies at the entrance and exit of the agricultural production process. On the grounds of the stipulated organization forms of business in the agricultural sector, the experience from the prior agricultural practices in the country, as well as the experience from associations in the developed agrarian countries, in this work the expedient forms of organization necessary when establishing the production and servicing units in the agricultural practice have been systematized.*

Key words: *Agricultural cooperation, Commercial entity, Irrigation association*

С реализацията на аграрната реформа в страната, съгласно Закона за собствеността и ползването на земеделските земи (1992г.), последните са раздробени на многобройни, маломерни участъци. Създадени бяха предпоставки за възникване на дисбаланс в структурите на земепозлване, изразяващ се в концентрирането на земя в крупни земеделски стопанства и обособяване на множество маломерни такива.

По данни на изследване на МЗХ към 2014г. се отчита ръст в средния размер на земеделските стопанства в страната с 50%, което намира изражение в увеличаването на размера на използваната земеделска площ средно от едно стопанство от 10,1 хектара след последното преброяване през 2010г. на 15,5 хектара. Въпреки отчетения ръст, делът на стопанствата с използвана земеделска площ под 10 хектара остава висок - 87% от общия им брой за страната. Обективно се налага прилагането на подходящи организационни форми за сдружаване на земеделските стопани – условие и предпоставка за реализация на устойчиво и конкурентно земеделско производство.

Обединяването на земеделските стопани допринася за намаляване на производствените им разходи и увеличаване на реализирания от тях доход. Това се постига от една страна в резултат на по-големия мащаб на производство, респективно по-висока ефективност на извършваните чрез сдружението общи дейности, а от друга – чрез елиминирането на посредническите търговски фирми на входа и изхода на земеделското производство.

Организационно-правните форми на сдружаване на лица и капитали в аграрния сектор на България са регламентирани от Закона за кооперациите, Закона за задълженията и договорите и Търговския закон. Като специфична форма на сдружаване на земеделски производители, се разглеждат сдруженията на водоползватели в земеделието, учредявани съгласно регламента на Закон за сдруженията за напояване (2001г.). Възможните организационно-правни форми на бизнес в сектор земеделие, съгласно цитираните закони, са посочени на фигура 1.

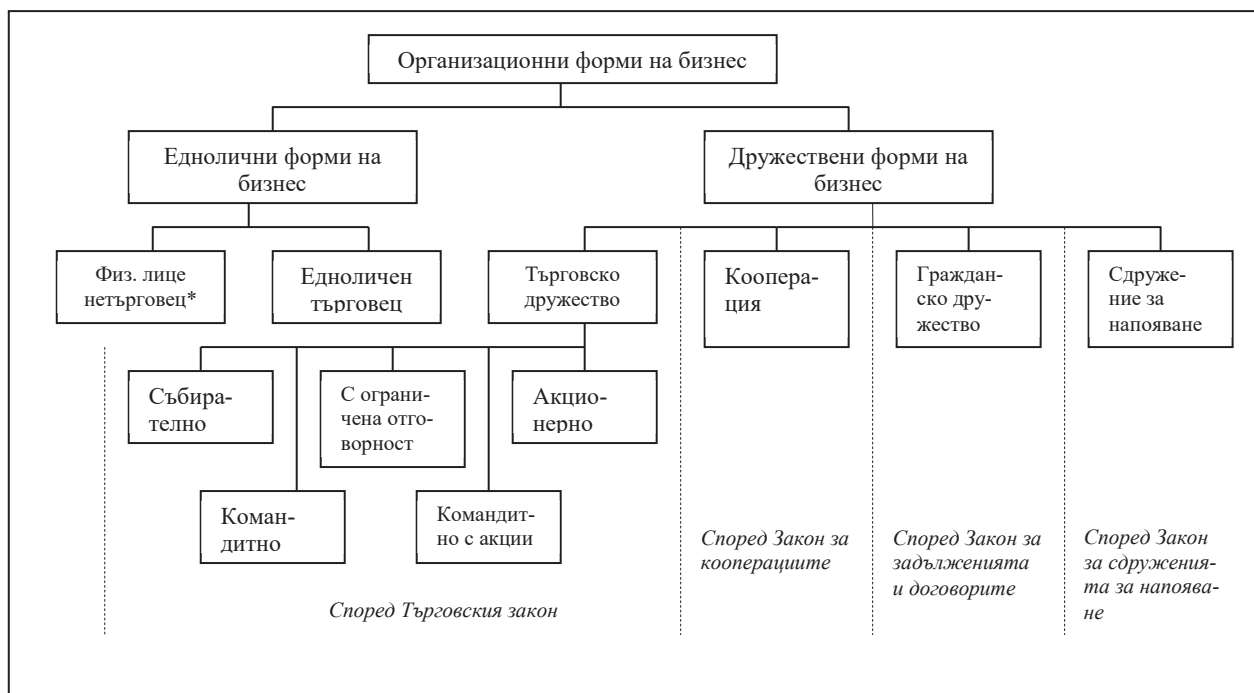
ИЗЛОЖЕНИЕ

Специфика и приложимост на организационно-правните форми на бизнес в сектор земеделие

1. Земеделска кооперация

Най-популярната и традиционна форма за сдружаване на дребни и средни индивидуални земеделски производители в нашата страна е кооперацията и по-конкретно производствената земеделска кооперация. Кооперирането е широко разпространено и в редица европейските страни с развит аграрен сектор, САЩ, Япония и др., където *семејната ферма е масова форма на земеделско производство.*

За условията на нашата страна ".....съвременната българска земеделска кооперация се основава на общо приетото разбиране за кооперацията като частна организационна форма на бизнес, който се ползва и контролира от собствениците, а резултатите от него се разпределят между членуващите в нея кооператори, т.е. тя е автономно сдружение на доброволно обединили се хора за задоволяване на общите им икономически, социални и културни нужди посредством съвместно осъществявано и с демократично управление предприятие"[2].

Фигура 1. Организационно-правни форми на бизнес в сектор земеделие

* Лица, които по силата на Търговското законодателство извършват дейност, за която не се изисква съдебна регистрация на търговска фирма, в т.ч. физически лица, заети с производство и реализация на земеделска продукция, лица, извършващи услуги с личен труд или упражняващи определен вид занаяти и др. Под тази форма могат да се организират и индивидуалните, семейни земеделски стопанства, както и всички видове услуги в земеделието, с изключение на търговско-застрахователните и финансови дейности.

В своя класически вид **земеделската производствена кооперация** се основава на доброволно обединяване на дребни земеделски стопани със своите ресурси – земя, труд и капитал. Колективното използване на ресурсите допринася за реализиране на общ доход от дейността, който се разпределя, съгласно определените в устава на кооперацията правила.

Доходите на кооператорите за внесените от тях земя, капитал и положен труд не са постоянна предварително определена величина, а зависят от постигнатия годишен резултат. Или в класическия си вид производствената кооперация представлява обединен производител, който е и собственик, и предприемач, управлява своите ресурси, поема риска от стопанска дейност и реализира по-висок доход при благоприятна година и обратно.

Освен традиционния за България производствен тип земеделски кооперации, съобразно вида на извършваната дейност, съществува голямо разнообразие на формите на коопериране. *Принципно няма ограничение по отношение на дейностите, извършвани от кооперативните сдружения, при условие, че те подпомагат (обслужват) основната дейност на член-кооператорите – земеделското производство.* Такива дейности са:

- снабдяване със средства за производство;
- пласмент на земеделски продукти;
- обслужване на производството чрез извършване на механизирани, агрохимически транспортни и друг вид услуги;
- преработка и търговия с готови крайни продукти;
- кредитиране на производствената дейност на земеделските стопани и др.

За всяка една от посочените дейности може да се образува кооперация, като е възможно и обединяване на няколко от тях. Кооперациите в развитите аграрни държави са изградени на продуктово-териториален принцип, а фермерите членуват обикновено в повече от една кооперация. Така например във Франция, като страна с развит аграрен сектор и традиции в областта на кооперирането, в кооперативни сдружения участват приблизително 90% от земеделските стопани.

В земеделската практика приложение намират различни кооперативни дружества, като най-често се учредяват следните видове:

Снабдителни кооперации - осигуряват членовете си (фермерски стопанства и производствени кооперативи) с необходимите средства за производство и услуги. Функциите им са свързани основно със закупуването и доставката на едро на семена, торове, медикаменти, препарати за растителна защита, горива и резервни части. Основна цел на снабдителната кооперация е повишаване на ефективността, както на дейността на кооперацията като цяло, така и на отделните ѝ членове.

Кооперации за изкупуване и реализация - този вид кооперации изкупуват крайната земеделска продукция на своите членове с цел реализацията ѝ при по-изгодни условия. Използвайки предимствата на уедреното предлагане, този вид кооперации реализират земеделската продукция на по-високи цени в т.ч. и чрез износ на външни пазари. Търговските кооперации функционират като самостоятелни организационни форми, а също и като част от търговскоснабдителни предприятия. Предмет на тяхната дейност е както първичната реализация на продукцията, така и нейната обработка и транспортиране до преработвателни и търговски фирми, а в отделни случаи и реализация в собствени търговски обекти.

Кооперации за услуги в т.ч. за поддръжка, ремонт и съвместно използване на земеделска техника, преработка и реализация на продукцията, винопроизводство и др. Кооперативите за съвместно стопанисване и ползване на техниката (CUMA) са с малки размери и обикновено включват 4-5 земеделски стопанства. Броят на CUMA във Франция е над 1300 с над 260 хил. членове [1]. Кооперациите и сдруженията за съвместно ползване на техника са разпространена форма в редица европейски страни като Швейцария, Гърция, Англия, Дания, Италия, Холандия и др.

Кооперации за преработка на земеделски продукти: Този вид кооперативни дружества имат различен предмет на дейност: консервна промишленост; захарна промишленост; преработка на млечни продукти; преработка на фуражи; винопроизводство, дестилация и др. Във Франция кооперациите за преработка притежават 40% от оборота на земеделските кооперативи и 30% от пазара на земеделска продукция[3].

В редица страни като Германия, Франция, Холандия и Швейцария съществуват и укрепнали *кредитни кооперативни организации*, осигуряващи нисколихвени заеми за членовете си. **Кредитните кооперации** предоставят на членуващите в тях

земеделски стопанства оборотни парични средства с цел подпомагане реализацията на възпроизводствения процес.

Освен посочените кооперативи, в практиката на европейските страни с развито земеделие, функционират и *многофункционални кооперативи*. Те обхващат повече от една дейност, например: услуги, изкупуване, снабдяване, пласмент и др.

Информация за пласментно-снабдителните кооперативи в редица европейски страни показва, че разходите за доставка на горива за фермерите чрез кооперацията намаляват с 5-7%, в сравнение с използването на външни доставчици; на фуражи с 5-10%; на торове с 3-5%; на препарати за растителна защита с 10-15% и на машини и оборудване с 10-30% [1].

Земеделските производствени кооперативи в България имат основен принос към добавената стойност в земеделието в първоначалния период на децентрализация в сектора, като значението им в последствие постепенно намалява. Преобладаващата част от тях са създадени след ликвидацията на бившите трудово-кооперативни земеделски стопанства, запълвайки създадения организационен вакуум при тяхното разформироване. Към настоящия момент този вид кооперации са в недобро финансово състояние и с малки перспективи за укрепване и развитие.

2. Гражданско дружество в земеделието

При определени обстоятелства сдружаването на земеделските стопани е възможно да се осъществи и под формата на гражданско дружество. Съобразно възникналите потребности и интереси, при организация на земеделското стопанство под формата на гражданско сдружение е възможна реализацията на съвместна производствена, обслужваща или спомагателна дейност. *Гражданското дружество няма собствено имущество. Дружествената имуществена собственост принадлежи на съдружниците под формата на дялово съучастие*. Характерно за този вид дружества е, че имуществото на съдружниците се изпълва колективно, а се владее разделно т.е. всеки съдружник (земеделски стопанин) притежава дял от общото имущество (основно машини, сгради, стопански инвентар и др.).

В европейската практика този вид дружества намират широко приложение под формата на **машинно сдружение – синдикат**. Машинният синдикат е организационна форма за разделно владение и съвместно използване на скъпа и предимно със сезонно предназначение земеделска техника. Основната особеност при този вид сдружения е, че машините се закупуват и използват въз основа на договор между земеделските стопани (физическите лица), в който ясно са определени границите на собствеността (дяловете им), правилата за използване и поддържане на техниката, а също и правилата за разпределение на общите разходи.

Установено е, че при машинните сдружения разходите за закупуване и поддържане на техниката реално намаляват с 10-15%. Опит в прилагането на тази форма на гражданско дружество имат страни като Франция (приблизително 1/3 от фермерите в страната са обединени в такъв тип сдружения), Дания, Белгия, Италия, Португалия и Гърция [8].

3. Търговски дружества в аграрния сектор

За извършване на съвместна стопанска дейност, земеделските стопани образуват и търговски дружества, в т.ч. събирателно и командитно дружество, дружество с ограничена отговорност, акционерно дружество и командитно дружество с акции.

За разлика от земеделската кооперация, при която се сдружават физически лица, извършващи основно производствена или обслужваща дейност в земеделския сектор, то при търговските дружества съдружниците могат да бъдат както физически, така и юридически лица с различен предмет на дейност.

Основното, което разграничава търговските дружества е, че част от тях имат персонален характер, докато останалите са с преобладаващо капиталов характер. Типичен представител на персоналните дружества е събирателното дружество, а на капиталовите – акционерното дружество. Командитното дружество като симбиоза между събирателно дружество и дружество с ограничена отговорност е с преобладаващо персонален характер.

Персоналните дружества в общия случай, са форма на сдружаване на дребни собственици чрез обединяване на капитали и труд. Личното участие на съдружниците в дейността и най-вече солидарната им и неограничена отговорност за задълженията на дружеството, ограничава приложимостта на персоналните търговски дружества, които не са предпочитана форма в земеделския бизнес, както в развитите аграрни страни, така и в нашата страна.

Дружества по Търговския закон се образуват за извършване на всяка дейност в аграрния сектор – от земеделско производство до преработка и търговия с хранителни продукти. При избора на организационно-правна форма на сдружаване следва да се имат предвид *предимствата на капиталовите дружества пред персоналните дружества и кооперациите, които се изразяват основно в следното:*

➤ съдружниците поемат малък предприемачески риск, тъй като за разлика от персоналните дружества, отговорността им е ограничена до размера на капитала, с който участват в общия дружествен капитал;

➤ правата и отговорностите, в сравнение с кооперацията, са по-добре балансирани – който влага повече средства, поема по-голям риск и притежава по-големи правомощия при управление;

➤ предоставят се възможности на дребни и средни предприемачи за бързо набиране на капитал, за диверсифициране и разширяване на производството, съобразно пазарната конюнктура;

➤ успешно се прилагат за обединяване на земеделски производители с различен обем на производство, различна специализация и форма на собственост.

Капиталови дружества в аграрния бизнес могат да се образуват както чрез учредяването на нови такива, така и чрез преобразуване на кооперативни предприятия.

Учредяването на акционерни дружества и дружества с ограничена отговорност е подходящо в случаите на набиране на значителен по размер капитал, което не е по възможностите на отделните физически или юридически лица. В аграрния бизнес капиталовите дружества са предпочитана форма в секторите на преработвателната индустрия, оранжерийното производство, изкупуването и реализацията на земеделска продукция и др.

Преобразуване на кооперативни предприятия в акционерни дружества и в дружества с ограничена отговорност е приложимо в случаите на разформироване на съществуващи организационни форми, при които възниква необходимост от стопанисване на имуществото, което е физически неделимо и може да се разпределя между собствениците само в идеални части. Такива обстоятелства възникват и при преобразуване на земеделски производствени кооперации, създадени след заличаването на бившите трудовокооперативни и държавни земеделски стопанства.

Акционерните дружества и дружествата с ограничена отговорност са целесъобразни организационни форми в земеделския бизнес в случаите когато: (1) е налице значително разслояване между съдружниците по броя на притежаваните дялове (акции); (2) преобладаващата част от собствениците не са свързани професионално с аграрния бизнес и живеят в различни населени места; (3) предприятието е с добри пазарни перспективи и се нуждае от инвестиции за

модернизация и разширяване; (4) предприятието се ползва с доверието на кредиторите, което предпоставя привличането и на чуждестранни инвеститори.

По данни от Доклад на МЗХ, към 2015г. 85% от използваната земеделска площ се стопанисва от 4% от общия брой земеделски стопанства в страната. От тях 31,6 % са земеделски структури, регистрирани като юридически лица по Търговския Закон и представляват приблизително 1% от общия брой регистрирани производствени земеделски единици.

4. Сдружения за напояване в земеделието

Сдруженията за напояване са доброволни организации на физически и юридически лица, които чрез взаимопомощ и сътрудничество в интерес на членовете си и в обществен интерес извършват дейности, свързани с напояване и отводняване на земеделски земи на определена територия (територията на сдружението)[7].

Учредяването им е регламентирано в специален Закон за сдруженията за напояване (2001г.). Съгласно Закона *сдруженията за напояване в България са със статут на юридически лица с нестопанска цел.*

➤ *В сдруженията за напояване се обединяват собственици и ползватели на земеделска земя в границите на една напоителна система или на технологично обособена част от нея;*

➤ *Сдруженията за напояване стопанисват и експлоатират безвъзмездно предоставената им държавна и/или общинска хидромелиоративна инфраструктура под прекия надзор от страна на МЗХ, упражняван чрез регионалните структури на Дирекция „Хидромелиорации“;*

➤ *Имуществото на сдруженията за напояване се състои основно от вещни права върху предоставената им от държавата хидромелиоративна инфраструктура в границите на обхванатите от СН територии;*

➤ *Доходите на СН се формират основно от продажба на поливна вода (предоставяне на услугата „водоползване за напояване“), годишни вноски за членство в сдружението; вноски за текущо поддържане на хидромелиоративните системи и др.*

➤ *Сдруженията за напояване не разпределят реализираната печалба от дейността си между отделните членове на сдружението. Печалбата се реинвестира за разширяване и ново строителство на хидромелиоративни системи, за закупуването на поливна техника, за формиране на резерви.*

➤ *Сдруженията за напояване в България не са самостоятелни икономически субекти, доколкото в Закона са наложени ограничения относно: (1) извършваната от сдруженията дейност; (2) правото на сдруженията да реализират разпоредителни сделки с предоставеното им имущество; (3) самостоятелното определяне на цената на услугата „водоползване за напояване“, определяна ежегодно със Заповед на МЗХ.*

Учредяването на нов тип организации на земеделски производители – водоползватели е продиктувано от обективните процеси на децентрализация в сектор поливно земеделие и възникналите технически и организационни „бариири“ в използването на потенциала на хидромелиоративните системи в земеделието на България.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се обобщи, че по принцип *земеделските стопани – самостоятелни или в сдружения, в по-голямата си част не са пасивни или предубедени към сътрудничество и участие в различни организационни структури. Те са осъзнали тази необходимост в резултат на придобит собствен опит и дългогодишни усилия. Земеделците, членуващи в тях, притежават мотивация и готовност за поемане на отговорност и насочване на усилията си към организирана дейност. Това налага необходимост от регламентирането на целесъобразни*

организационно-правни форми за сдружаване, чрез които ясно и конкретно се определят правата и отговорностите на отделните участници в сдруженията, последствията при прекратяването им или при евентуален фалит. Или по-конкретно се налагат следните основни изводи:

1. Въпреки установената тенденция на намаляване на относителният дял на земеделските кооперации в страната, за условията на България, кооперирането запазва значението си като форма за сдружаване на земеделските стопани и следва да се разглежда като една от възможностите за преодоляване на разпокъсаността и маломерността на индивидуалните земеделски стопанства.

2. *В контекста на изложеното може да се обобщи, че за условията на България е удачна и организираната форма за осъществяване на поливна дейност, което се потвърждава от практиката на утвърдилите се в страната 56 сдружения за напояване, функциониращи като самостоятелни доставчици на услугата „водоползване за напояване“.*

ЛИТЕРАТУРА

[1]. Атанасова, М., Възможности за разнообразяване и адаптиране на начините на коопериране на земеделските производители в България на основа на опита на някои европейски страни, София, 2006г.;

[2]. Митева, А., Насоки за развитие на българските кооперации, Научни изследвания, УНСС, том I, София, 2006;

[3]. МЗГ – Национална служба за съвети в земеделието, Кооперирането на земеделските производители – предпоставка за успешното развитие на земеделието в страната, София, 2007г.;

[4]. Агростатистика, Преброяване на земеделските стопанства в Република България през 2010г. (ПЗС'2010г.), № 170, 05.2011г., МЗХ;

[5]. Агростатистика, Структура на земеделските стопанства в Република България през 2014 година (FSS'2014), № 273 – юни 2015;

[6]. Годишен доклад на МЗХ, 2015г.;

[7]. Закон за сдруженията за напояване, ДВ., бр.34, м.04.2001г.;

[8]. FAO, AGR/NECH, 2007.

Настоящият доклад е финансиран от Фонда за научноизследователска дейност към ТУ-Варна, по НП 24/2016г.

За контакти:

гл.ас. д-р Кр.Загорова, Катедра „ ДТК”, Технически Университет - Варна, тел.: 0894-642 305, e-mail: kzagorova@mail.bg